

Jan Pinkowski

"Diaspora polska w procesach globalizacji. Stan i perspektywy badań", G. Babiński, H. Chałupczak, Kraków 2006 : [recenzja]

Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K, Politologia 14, 268-275

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

teorią. Wszystkie uwagi, wskazówki i porady odnoszą się do jego praktyki. Autor przytacza fragmenty wywiadów, przypominając własną twórczość i ilustrując swoje uwagi. Są to części najmniej i najbardziej udanych wywiadów, ukazujące sposób pracy mistrzów gatunku. Anegdota znajdująca się w książce przybliżają czytelnika do interesującego świata wywiadów. Joyce Carol Oates uważa, że wywiad stanie się w XXI wieku gatunkiem dominującym. Jeśli tak się stanie, książka ta może być bardzo użyteczna dla każdego obcującego ze słowem mówionym i pisany.

Wojciech Maguś

***Diaspora polska w procesach globalizacji. Stan i perspektywy badań*, red. G. Babiński i H. Chałupczak, Wydawnictwo GRELL, Kraków 2006, ss. 516**

Recenzowana książka to pokłosie konferencji naukowej zorganizowanej w Kazimierzu Dolnym w dniach 22–23 września 2005 r. przez Komitet Badania Polonii PAN i Zakład Badań Etnicznych Wydziału Politologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Wpisuje się ona w ciąg konferencji, dyskusji i analiz poświęconych kierunkom i paradygmatom badań polonijnych. Tu trzeba dodać, że opracowanie to ukazało się w szacownej serii wydawniczej BIBLIOTEKA POLONIJNA pod numerem 37, sygnowanej przez wspomniany wyżej Komitet PAN.

Ważnym punktem odniesienia obrad i ustaleń konferencji w Kazimierzu stały się wnioski płynące ze zorganizowanej w 1975 r. na Uniwersytecie Jagiellońskim przełomowej konferencji „Stan i potrzeby badań nad zbiorowościami polonijnymi”, której wyniki, w sposób umowny, uważa się za początek systematycznych badań polonijnych w Polsce.¹ Referenci i dyskutanci nawiązywali także do wniosków płynących z konferencji zorganizowanej przez Komitet Badań Polonii PAN i Uniwersytet Jagielloński w Krakowie w dniach 7–8 października 1985 r. na temat „Dorobek i perspektywy badań polonijnych”, podsumowującej pierwszą dekadę systematycznych badań w tym obszarze.² Konferencja zorganizowana w Kazimierzu Dolnym stanowiła więc kolejną, udaną próbę oceny dorobku badań nad Polonią oraz zdefiniowania perspektyw i kierunków analiz naukowych w tej dziedzinie. W jej obradach uczestniczyli wybitni badacze ze wszystkich liczących się ośrodków naukowych zajmujących się studiami nad Polonią, w tym prawie wszyscy członkowie Komitetu Badań Polonijnych PAN.

W recenzowanym wydawnictwie znalazły się 24 referaty, (spośród 26 wygłoszonych), zamieszczone bez żadnych merytorycznych zmian redakcyjnych, a jedynie z pewnymi drobnymi korektami stylistycznymi wprowadzonymi z racji powtórzeń. Z uwagi na

¹ Zob.: *Stan i potrzeby badań nad zbiorowościami polonijnymi*, red. H. Kubiak i A. Pilch, Wrocław–Warszawa–Kraków 1976.

² Zob.: *Dorobek i perspektywy badań polonijnych, zbiór materiałów*, red. W. Miodunka, Lublin 1987.

problematykę ujętą w programie konferencji i jej odbicie w opracowaniach poszczególnych autorów, książka została podzielona na dwie zasadnicze części: pierwszą liczącą 18 referatów zatytułowaną „Perspektywy rozwoju badań polonijnych” i drugą, na którą składa się 6 opracowań, zatytułowaną „Badania nad Polonią 1975–2005”. Należy także dodać, że struktura opracowania oddaje program i przebieg konferencji.

Zasadniczym punktem wyjścia do rozważań i dociekań naukowych, które znalazły się w referatach opublikowanych w omawianym tomie, była ogólna konstatacja, że badania polonijne, z uwagi na rangę i skalę problemu, stanowią istotną część światowych badań etnicznych. Wystarczy tylko dodać, że ponad 30% Polaków zamieszkuje w diasporze, poza krajem macierzystym, a największe zaś skupiska Polonii występują w USA (ponad połowa polskiej diaspory), w Niemczech, Brazylii, na Ukrainie, we Francji i na Białorusi. W statystyce tej wyprzedzają Polaków tylko Irlandczycy, Żydzi, Ormianie, Albańczycy i Portugalczycy.

Referenci koncentrowali swoją uwagę na przemianach zachodzących w środowiskach polonijnych na świecie, w możliwie najszerszym kontekście politycznym, socjologicznym, kulturowym i prawno-instytucjonalnym. Wyodrębnili oni trzy zasadnicze okresy znamienne zarówno dla faz i etapów badań polonijnych, jak i dla historii politycznej Polski: pierwszy obejmujący lata 70. XX wieku, zakończony wprowadzeniem stanu wojennego, drugi obejmujący dekadę lat 80. tegoż wieku i trzeci, którego początkową cezurę czasową stanowił rok 1989 r. Wg referentów, każdy z wymienionych okresów obfitował w konkretne wyzwania i osiągnięcia na polu badań polonijnych, począwszy od profesjonalnego ich zaprogramowania, centralnego finansowania, poprzez prowadzenie interdyscyplinarnych studiów, zdobywanie stopni i tytułów naukowych, powstanie i rozwój ośrodków akademickich zajmujących się wspomnianą problematyką (w Krakowie, Lublinie, Poznaniu), postęp w teorii i metodologii badań polonijnych, skończywszy na stojących na najwyższym poziomie opracowaniach i monografiach, w postaci m.in. „Encyklopedii polskiej emigracji i Polonii”.

Artykułem niejako wprowadzającym w omawianą problematykę jest tekst Marcina Kuli noszący tytuł „Wybór tradycji w społeczeństwach wieloetnicznych”. Autor zauważa, że tradycja jest zawsze przedmiotem wyboru, zaś wybór ten, w środowisku wieloetnicznym może przybierać różne formy, począwszy od odrzucenia pamięci obecności niektórych grup etnicznych poprzez proste przyjmowanie do wiadomości istnienia na danym terenie poszczególnych grup wraz z ich dorobkiem, skończywszy na aktywnym kultywowaniu pamięci grup etnicznych. Wybór ten, zdaniem autora, wyraża się nie tylko w deklaracjach, ale także w uchwytnych zewnętrznie działaniach, postawach i gestach. Postawioną tezę Marcin Kula ilustruje rozlicznymi przykładami wpływającymi na wybór czy też odzyskiwanie tradycji przez poszczególne grupy mniejszościowe w Stanach Zjednoczonych, Ameryce Łacińskiej, Afryce, Bliskim Wschodzie, Azji, Europie, a także w Polsce.

„Polonia amerykańska i jej amerykańscy historycy” to referat autorstwa Adama Walaszka, w którym scharakteryzował on stan amerykańskiej literatury historycznej, dotyczącej polskiej grupy etnicznej w tym kraju. Autor wyodrębnił następujące fazy badań: amatorską, przejściową obejmującą lata 1942–1960, czasy „nowej etniczności” oraz okres obejmujący lata po roku 1985. Podkreślił, że każda z nich charakteryzowała się zróżnicowanym zainteresowaniem problematyką polonijną, przy czym wysoko ocenił prace dotyczące kościoła i polskich parafii, a także historiografię odnoszącą się do funkcjonowania poszczególnych skupisk polonijnych. Zdaniem Adama Walaszka nadal widoczny jest deficyt poznawczy

odnośnie do kultury religijnej Polonii, jej roli w polityce, brakuje także monografii instytucji i biografii działaczy, studiów nad przestępczością oraz badań na polu kontaktów społeczności polonijnych z innymi grupami etnicznymi.

Dorota Praszalowicz w swoim referacie zajęła się stanem badań nad procesami migracji, pisząc o nich jako o „sprawach zaniedbanych”. W ocenie badaczki, w przypadku polskich studiów dotyczących procesów migracji powszechnie i stale dominuje podejście historyczne, mimo zaangażowania w proces badawczy metodologii właściwej naukom socjologicznym, prawnym, politologicznym czy ekonomicznym. Jej zdaniem, mimo znacznego dorobku polskich badań migracyjnych nie zostały opracowane problemy integracji imigrantów polskich w krajach osiedlenia, poszczególne strumienie migracyjne, powiązania między procesami migracji wewnętrznych oraz zagranicznych, patologie społeczne w środowiskach imigracyjnych, kwestie tożsamości etnicznej.

Jan Lencznarowicz, analizując stan i perspektywy badań nad uchodźcami i emigrantami politycznymi po II wojnie światowej, skoncentrował się na publikacjach prezentujących polityczne i ideologiczne aspekty powojennej emigracji, dając przegląd głównych obszarów studiów nad polską emigracją polityczną po tym okresie. Stwierdza on, że na tym polu w ostatnich latach doszło do ogromnego postępu badawczego, podczas gdy jeszcze 30 lat wstecz krajowe publikacje na temat emigracji służyły bardziej celom rozpracowania określonych środowisk i propagandzie politycznej niż jej badaniu.

Grzegorz Janusz, analizując status polskich mniejszości narodowych w Europie na przełomie XX i XXI wieku szczegółowo charakteryzuje determinanty, które spowodowały znaczną przemianę obrazu etnicznego „Starego Kontynentu”. Wśród tych czynników wymienia m.in. transformacje ustrojowe i terytorialne mające miejsce po 1989 r., konflikty narodowościowe w latach 90. ubiegłego wieku, nowe aspiracje narodowościowe wśród różnych grup etniczno-kulturowych, a także wypracowanie, akceptacja i upowszechnienie międzynarodowych standardów ochrony praw mniejszości. Jego zdaniem przemiany te doprowadziły do wewnętrznego uregulowania praw mniejszości narodowych w ustawach zasadniczych lub wyodrębnionych ustawach mniejszościowych, co z kolei wpłynęło na upodmiotowienie mniejszości narodowych. Obszernie odnosząc się do kwestii statusu polskich mniejszości narodowych, na tle systemu ochrony praw mniejszości w Europie i przy uwzględnieniu liczebności grup mniejszościowych, autor zauważa, że Polska jest stroną kilkunastu umów dwustronnych, zawierających tzw. klauzule mniejszościowe, a więc przepisy odnoszące się do mniejszości narodowych. Konstatując, G. Janusz stwierdza, że regulacje ustawowe w zakresie ochrony mniejszości, spełniają europejskie standardy w zakresie regulacji praw mniejszościowych, natomiast rzeczywistym problemem jest realizacja tych uprawnień w polityce państwa, czego dowodzi chociażby położenie mniejszości polskiej na Białorusi.

Referat Grzegorza Babińskiego pt. „Polonia amerykańska – dwadzieścia lat po „Polonii amerykańskiej” stanowi bezpośrednie nawiązanie do pracy pod redakcją H. Kubiaka, E. Kusielewicza i T. Gromady, które ukazało się w 1988 r. Jednakże autor w swoich dociekaniach naukowych nie ogranicza się do rozwinięcia i próby opisu spraw już omówionych, z perspektywy bez mała dwóch dekad, ale koncentruje się na aktualnych wyzwaniach naukowych dotyczących przemian procesów migracyjnych i etnicznych w amerykańskim społeczeństwie (nie tylko przeobrażeń zachodzących w zbiorowościach

polonijnych), zmian ogólnych kierunków polityki wobec imigrantów i mniejszości oraz przemian różnych składników amerykańskiego pluralizmu. Grzegorz Babiński ukazuje główne trendy przeobrażeń zachodzących w środowiskach polonijnych oraz weryfikuje poprzednie ustalenia badawcze z punktu widzenia ich aktualnej prawomocności. Szeroko opisuje współczesne migracje do USA, towarzyszące im konsekwencje oraz wywołwane przez nie nowe społeczne procesy. Pochyla się także nad widocznymi zmianami pozycji społeczno-zawodowej Polonii w Stanach Zjednoczonych.

Anna Reczyńska analizując przemiany społeczności polonijnej w Kanadzie w końcu ubiegłego wieku, zaprezentowała podobną ocenę stanu badań co Adam Walaszek, penetrujący środowiska polonijne w USA. Wskazała na stosunkowo dużą obfitość materiału źródłowego w postaci publikacji pamiętnikarskich, zbiorów dokumentów i artykułów, a także leksykonu parafii polonijnych traktujących o duszpasterstwie polonijnym, stosunku Polonii kanadyjskiej do nurtujących ją problemów i polskim osadnictwie. Zdaniem autorki jest jeszcze pewna grupa zagadnień, która powinna doczekać się opracowania, a odnosząca się m.in. do kwestii repatriacji polskich komunistów oraz tematyki współczesnej związanej z procesami adaptacyjnymi i asymilacyjnymi. Jej zdaniem istnieje także potrzeba napisania biografii polskich emigrantów politycznych, m.in. Tadeusza Romera czy gen. Antoniego Szylinga.

Dokonując oceny badań nad Polonią w Wielkiej Brytanii, Tadeusz Radzik uznał za dobrze spenetrowaną, opisaną i udokumentowaną polityczną aktywność ośrodka polskiej emigracji politycznej w Londynie. Zdaniem tego badacza pozostał niezbadany obszar działalności polskich stronnictw politycznych, z wyjątkiem socjalistów. Brakuje także monografii dotyczących działalności różnego rodzaju instytucji, w tym stowarzyszeń wojskowych, biblioteki Polskiej, Instytutu i Muzeum im. Gen. Sikorskiego, ZHP, a także fundacji. Niezadowolający jest także stan badań nad polskim życiem literackim i wydawniczym, dziejami polskiego teatru. Historiograficzne braki dotyczą także stosunkowo nieodległej tzw. emigracji solidarnościowej, który to obszar z uwagi na interesujące wątki badawcze winien zostać wkrótce zagospodarowany.

Kolejny referent, Wiesław Śladkowski, podkreślając szczególną pozycję emigracji polskiej we Francji, z uwagi na ogromną rolę, którą odegrała ona w dziejach narodu polskiego, co także znalazło należyte miejsce w historiografii, opisał jej dwa istotne aspekty: emigrację polityczną, zarobkową i wychodźstwo po II wojnie światowej oraz miejscową współczesną Polonię. Zdaniem autora wysoka efektywność badań historycznych uzależniona jest w dużej mierze od stopnia zachowania i udostępnienia materiałów źródłowych, znajdujących się w archiwach i bibliotekach, co w przypadku środowisk polonijnych we Francji ma miejsce. Wysoką notę Wiesława Śladkowskiego uzyskały opracowania dotyczące różnych okresów życia Polonii, dziejów emigracji, życia religijnego, historii prasy polskiej, przemian zachodzących w zbiorowościach polonijnych oraz biografie. Jego zdaniem, niezagospodarowane badawczo obszary to widoczny brak monografii na temat: instytucji emigracyjnych na ziemi francuskiej, np. Biblioteki Polskiej w Paryżu, Towarzystwa Historyczno-Literackiego, Zakładu św. Kazimierza, prasy polskiej z lat 1864–1918 oraz biografii wybitnych osób z dziedziny nauki, literatury i sztuki.

Odnosząc się do stanu i perspektywy badań społeczności polskiej na Litwie, Zbigniew Kurcz, jako kolejny referent, ocenił, że najbardziej pełnych i wszechstronnych opracowań doczekały się kwestie oświaty polskiej w tym kraju, zagadnienia stanu świadomości

narodowej oraz wzajemnych relacji i postrzegania się przedstawicieli obu narodów: polskiego i litewskiego. Jego zdaniem widoczny jest za to deficyt na polu badawczym związanym ze statusem społeczno-ekonomicznym zamieszkujących Litwę Polaków, strukturą zawodową i poziomem życia, a także zagadnienia tożsamości i identyfikacji narodowościowej. Zbigniew Kurcz odniósł się także do charakterystyki i różnic w podejściu badawczym prezentowanym przez naukowców ze Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy, naukowców litewskich i autorów z Polski.

Ocenie stanu badań nad Polakami i Polonią na Wschodzie poświęcony jest referat ks. Romana Dzwonkowskiego. Autor zauważa, że badania te, z uwagi na uwarunkowania geopolityczne, miały szansę rozwinąć się w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku, choć pewne ich próby podejmowano na początku lat osiemdziesiątych. Jego zdaniem szczególne zasługi dla rozwoju dociekań naukowych we wspomnianym obszarze posiadają instytucje naukowe i badawcze w kraju (w tym m.in. Ośrodek Badań Wschodnich Uniwersytetu Wrocławskiego, Instytut Polonijny KUL). Badania objęły szeroki wachlarz tematów związanych z funkcjonowaniem zbiorowości polonijnych w krajach nadbałtyckich, Ukrainie, Białorusi, Mołdawii, Armenii, Gruzji, Azerbejdżanie i Kazachstanie. W ocenie ks. Romana Dzwonkowskiego interesujące propozycje badawcze dotyczą takich zagadnień, jak: ewolucja tożsamości narodowej Polonii na Wschodzie, szkolnictwo i oświata polska i polonijna, struktura społeczna, procesy wynaradawiania, rola Polaków w stosunkach Polski z ich krajami osiedlenia, problemy asymilacji językowej w kontekście zachowania polskiej świadomości narodowej.

Analizy stanu zaawansowania badań nad Polonią w krajach skandynawskich (tj. w Danii, Szwecji, Norwegii i Finlandii) podjął się Edward Olszewski. Autor podsumowując przegląd stanu badań nad polonią skandynawską, stwierdził, że dość dobrze opracowane są aspekty historyczne emigracji i stan zorganizowania skupisk polonijnych. Wskazując na potrzebę przeprowadzenia pogłębionych badań w odniesieniu do przemian socjologiczno-demograficznych poszczególnych grup mniejszościowych, ich roli w życiu społeczeństw państw osiedlenia oraz stosunku do spraw dotyczących się w Polsce, E. Olszewski zaakcentował potrzebę pogłębienia badań nad znaczeniem Polonii w krajach osiedlenia. Postuluje on także przeprowadzenie w tej dziedzinie międzynarodowych przedsięwzięć, które miałyby charakter komparatystyczny i interdyscyplinarny.

Tadeusz Paleczny, który skupił się nad stanem badań nad Polonią latynoamerykańską, powołując się na A. Dembicza³, zaprezentował pogląd, że choć mają one stosunkowo długą historię i spory dorobek, to podejmowane są przez niewielu badaczy z nielicznych ośrodków naukowych. Ponadto, ze względów praktycznych, skupiają się one na organizacjach społecznych czy też kościelnych prowadzących w tamtym zakątku świata działalność duszpasterską. Badacz ten za najlepiej i najwszechstronniej poznane uważa zagadnienia dotyczące osadnictwa, roli kościoła, specyfiki skupisk i zachodzących w nich przemian. Jego zdaniem na eksplorację czekają takie zagadnienia, jak miejsce Polonii w społeczeństwach latynoamerykańskich, jej nowe formy działalności organizacyjnej, status lokalnych zbiorowości polonijnych w ośrodkach miejskich i interiorze, utrzymanie tradycji kulturowej a procesy

³ A. Dembicz, *Zainteresowania i studia latynoamerykańskie w Polsce w ostatnich latach*, [w:] *Emigracja, Polonia, Ameryka Łacińska. Procesy emigracji i osadnictwa Polaków w Ameryce Łacińskiej w świadomości społecznej*, red. T. Waleczny, Warszawa 1996, s. 93–109.

asymilacji. Autor zaprezentował także założenia teoretyczno-metodologiczne, konieczne dla kształtowania i organizacji przyszłych studiów nad problematyką polonijną w Ameryce Łacińskiej.

Jako szczególne wyzwanie określił Andrzej Chodubski badania nad Polonią w państwach Azji Centralnej (m.in. Kazachstanie, Uzbekistanie, Kirgistanie, Tadżykistanie i Turkmenii), które w polskiej świadomości jawią się przede wszystkim jako przestrzeń martyrologiczna. Obecny stan zawansowania badań nad Polonią na tym obszarze autor określił jako pierwszy drogowskaz, wskazując, że penetracji naukowej powinny być poddane wszystkie problemy właściwe dla badań polonijnych, odnoszące się zarówno do przeszłości, jak i współczesności. Andrzej Chodubski w refleksji uogólniającej zauważa m.in., że Azja Centralna oraz obecność w niej Polaków znajduje się w kręgu istotnego zainteresowania poznawczego, sama zaś Polonia spełnia w regionie ważną misję w kształtowaniu nowych wartości kulturowo-cywilizacyjnych.

Również jako niezwykle interesujące, a zarazem dość trudne przedsięwzięcie naukowe uznał Arkadiusz Żukowski badania nad Polakami i Polonią w Afryce. W ocenie tego autora stan badań nad skupiskami polonijnymi znajduje się dopiero w początkowej fazie, a perspektywy dociekań naukowych rysują się jako obwarowane licznymi trudnościami. Badacz wskazuje m.in. na nieliczne i rozproszone zbiorowości Polaków, brak źródeł, wysokie koszty badań i znaczne odległości. Jednocześnie zauważa, że mimo wspomnianych barier ukazały się monografie dotyczące Polaków w Afryce Południowej i Północnej, starające się ujmować problematykę polonijną całościowo. W celu właściwej eksploracji tematu badawczego Arkadiusz Żukowski opowiada się za podjęciem badań interdyscyplinarnych i terenowych, co pozwoliłoby na weryfikację dokumentacji na miejscu. Zauważa on też ważną rolę służb dyplomatycznych i konsularnych w procesie badań nad Polonią na „Czarnym Łądzie”.

Ksiądz Bernard Kołodziej dokonując oceny stanu i perspektyw badań nad rolą duszpasterstwa polskiego w procesach integracji skupisk polonijnych ze społeczeństwem miejscowym stwierdza, że jest to rola przede wszystkim służebna w stosunku do tych, których los rzucił poza granice kraju ojczystego. Zdaniem tego badacza służba duszpasterska, przejawiająca się w działalności liturgicznej, edukacyjno-oświatowej czy charytatywnej, od najdawniejszych lat stanowiła pomost pomiędzy środowiskami polonijnymi a społeczeństwami państwa osiedlenia, będąc także istotnym elementem integrującym same polskie zbiorowości. Autor zauważa nowe wyzwania dla duszpasterstwa polonijnego w dobie otwarcia granic Unii Europejskiej i licznej emigracji zarobkowej do krajów zachodnich.

Metodologiczne problemy w rozwoju badań polonijnych naświetla ks. Edward Walewander. W ocenie tego badacza istnieje naukowa potrzeba nowego zdefiniowania Polonii, z uwzględnieniem dystynkcji na środowiska europejskie i pozaeuropejskie, które różnią się od siebie pod wieloma względami, co z kolei wymusza odmienne podejście badawcze. Jako proponowane projekty badawcze wskazuje m.in. naukowe opracowanie archiwów polonijnych, gwarantujących rzetelność dociekań poznawczych oraz współpracę między instytucjami krajowymi zajmującymi się Polonią, polegającą w szczególności na przepływie informacji o konkretnych inicjatywach i programach naukowych. W drugim ze swoich referatów ks. Edward Walewander ilustruje istotne dokonania Instytutu Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w zakresie badań nad Polonią i Polakami w świecie, m.in. w Ameryce Północnej i Południowej, Polonią Zachodnioeuropej-

ską, a także, co zajmuje szczególnie miejsce w dorobku naukowym Instytutu, badania nad Polakami na Wschodzie.

Niezwykle precyzyjne i zarazem interesujące studium dotyczące badań nad archiwaliami polonijnymi w zbiorach polskich ośrodków emigracyjnych i w archiwach w Polsce, zawiera opracowanie Edwarda Kołodzieja poświęcone tejże problematyce. Autor w swojej analizie stwierdza, że akta wytworzone przez organizacje polonijne i działaczy polonijnych w istotnej części uległy rozproszeniu lub zniszczeniu, zaś niewielka ich część znalazła się w archiwach i bibliotekach w Polsce lub w państwach osiedlenia Polonii. Jednocześnie jego zdaniem, co należy uznać za dobry prognostyk dla całości procesu i perspektyw badań polonijnych, w ostatnich latach nastąpił wzrost zainteresowania archiwaliami polonijnymi ze strony badaczy, ośrodków naukowych i organizacji społecznych (Wspólnota Polska). Edward Kołodziej zamieszcza także w swoim referacie niezwykle interesujący od strony poznawczej wybór zespołów i zbiorów zawierających informację o Polonii i emigracji pozyskane przez Archiwum Akt Nowych w latach 1996–2005.

Referat Władysława S. Kucharskiego zatytułowany „Uniwersytet Marii-Curie Skłodowskiej w Lublinie w podejmowanych działaniach na rzecz Polonii i cudzoziemców” w sposób wielopłaszczyznowy oddaje działania podejmowane przez ten ośrodek akademicki na rzecz rozwoju badań polonijnych, pomocy Polonii i krzewienia tematyki polonijnej. Autor jako cezurę początkową tych działań przywołuje powstanie w ramach Uniwersytetu Polonijnego Centrum Kulturalno-Oświatowego, będącego wspólną placówką Uczelni i Towarzystwa „Polonia” w styczniu 1975 r. Jego zdaniem Centrum Polonijne położyło wielkie zasługi dla rozwoju problematyki polonijnej i wsparcia Polonii poprzez m.in. organizację różnego rodzaju przedsięwzięć o profilu edukacyjno-kulturalnym (Studium Folklorystyczne, Studium Metodologii Języka Polskiego). Według niego na szczególną uwagę zasługuje działalność naukowo-badawcza realizowana przez Polonijne Centrum wraz z Zakładem Badań Etnicznych, która realizowana była w trzech płaszczyznach. Pierwszą z nich stanowiła realizacja koordynowanego przez Instytut Badań Polonijnych Uniwersytetu Jagiellońskiego, w latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku, problemu objętego Centralnym Programem Badań Podstawowych pt. „Przemiany zbiorowości polonijnych na tle przeobrażeń innych grup etnicznych w kraju osiedlenia Polonii”. Drugim obszarem działalności naukowej była organizacja oraz współorganizacja przez Centrum i Zakład Badań Etnicznych kilkunastu konferencji, sympozjów i seminariów naukowych odnoszących się do rzeczonyj problematyki. Jako trzeci wskazał na studia wynikające z indywidualnych zainteresowań badaczy, znajdujące odbicie w licznych opracowaniach i monografiach o charakterze naukowym, popularnonaukowym i dydaktycznym.

Jerzy Kozłowski i Piotr Kraszewski, skupiając się nad tradycją badań polonijnych w Poznaniu, zauważają, że zainteresowania zjawiskiem wychodźstwa zarobkowego z ziem polskich oraz dziejami skupisk polskich wychodźców, z uwagi przede wszystkim na historyczne dzieje miasta i regionu, mają w Poznaniu ponad stuletnią tradycję. Autorzy opisują różne instytucje, które na przestrzeni przeszło stu lat gromadziły materiały na temat wychodźstwa polskiego, m.in. Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Bibliotekę Raczyńskich oraz podejmowały działalność naukową na czele z Katedrą Socjologii Uniwersytetu Poznańskiego, kierowaną przez Floriana Znanieckiego. Autorzy analizują również temat wieloaspektowej działalności Instytutu Zachodniego oraz rolę dwumiesięcznika tego ośrodka

– „Przeglądu Zachodniego”, w którym ukazywały się artykuły o problematyce polonijnej. Eksponują także rolę Zakładu Badań nad Polonią Zagraniczną, który jako samodzielna placówka PAN na tym odcinku osiągnął ciekawe rezultaty badawcze.

„Doświadczenia z prac nad Encyklopedią polskiej emigracji i Polonii” zreasumował jej redaktor naukowy Kazimierz Dopierała. Autor referatu przybliży założenia encyklopedii, wśród których wymienia m.in. brak zakreszenia ram chronologicznych, przyjęcie układu alfabetycznego i włączenie doń życiorysów osób pracujących nad tworzeniem tego 5-tomowego dzieła, które powstawało przez sześć lat i zostało ukończone w styczniu 2006 r. Kazimierz Dopierała, podsumowując, wyraża uzasadnione przekonanie, że encyklopedia będąca świadectwem czasów i wiadomości, które zostały w niej zgromadzone, stanie się przewodnikiem w badaniach emigracji polskiej i Polonii.

Jacek Knopek w swoim opracowaniu zaprezentował Bydgoszcz jako nowy ośrodek badań nad diasporą polską, eksponując jego wkład w rozwój badań polonijnych. Pisze on o osobach, które jako pierwsze podjęły wspomnianą problematykę w ramach Wyższej Szkoły Pedagogicznej, a także o działalności naukowej na tym polu młodego Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Wspomina o niezwykle cennej inicjatywie dla badań nad Polonią w postaci powstania Muzeum Dplomacji i Wychodźstwa Polskiego i wydawaniu „Rocznika Polonii” – czasopisma naukowego wychodzącego w Bydgoszczy.

Analizy zawartości „Przeglądu Polonijnego” w latach 1975-2004 dokonała Małgorzata M. Wawrykiewicz. Zdaniem autorki, kwartalnik ten pełni ważną rolę w realizacji badań etnicznych, w tym polonijnych, choć jego łamy nie ograniczają się jedynie do problematyki stricte polonijnej. Badaczka charakteryzuje myśli przewodnie artykułów (w liczbie 622) dotyczących tematyki polonijnej, wskazuje na rolę recenzji (przybliżających problematykę 560 opracowań naukowych), analizuje odbiór czasopisma w kraju i za granicą.

Oceniając recenzowany tom należy stwierdzić, że jest to niezwykle cenna, a zarazem oczekiwana inicjatywa, tak naukowa, jak i wydawnicza. W sposób kompletny i przekrojowy ukazuje on stan zaawansowania badań nad Polonią i podsumowuje dotychczasowy dorobek badawczy w tej dziedzinie. Jednocześnie sam stanowi istotny merytoryczny i poznawczy wkład do badań nad Polakami i diasporą polską, wpisując się udanie w cykl przedsięwzięć naukowych zapoczątkowanych przeszło 30 lat temu. Książka ta, niepozabawiona subiektywnych interpretacji, przynosi wiele cennych informacji i przemyśleń uznanych badaczy, które powinny zainspirować dalsze badania w tym obszarze. Może nawet stanowić swoisty projekt programu badawczego, wytyczającego nowe ścieżki w badaniach nad Polonią, w tym także paradygmatami metodologicznymi.

Można ją zarekomendować nie tylko środowiskom naukowym, ale także tym wszystkim, którym bliska jest problematyka dziejów Polaków, których los rozproszył niemalże po całym świecie.

Jan Piwkowski